

Waar zijn we in godsnaam mee bezig?

Over de loopgraven en de valkuilen van de islamwetenschap

Eind oktober hield Ruud Peters ter gelegenheid van zijn pensionering als universitair hoofddocent zijn afscheidscollege. Hij werd in 1968 medewerker aan de Universiteit van Amsterdam en was als zodanig van 1982 tot 1987 directeur van het Nederlands-Vlaams Instituut in Cairo. In 1987 werd hij universitair hoofddocent en in 1992 werd hij benoemd tot bijzonder hoogleraar islamitisch en Midden-Oosters recht. Voor *ZemZem* schreef hij een ingekorte versie van zijn afscheidscollege.

Ruud Peters

Sinds ik in 1961 met de studie Arabisch en islam begon, heeft de islamwetenschap grote veranderingen ondergaan, veranderingen zo ingrijpend dat je van een paradigmawisseling kan spreken. Hier bspreek ik de manieren waarop de laatste vijftig jaar de islam in het Westen en vooral in Nederland wordt verbeeld. Allereerst komt het paradigma aan bod dat dominant was in de islamwetenschap tijdens het grootste deel van de twintigste eeuw. Daarna ga ik in de op de wetenschappelijke debatten die in de laatste decennia

van die eeuw leidden tot nieuwe inzichten. Tenslotte zal ik het Nederlandse publieke debat over de islam onder de loep nemen. Ik zal betogen dat de dominante stemmen in dat debat uitgaan van dezelfde vooronderstellingen als de islamwetenschappers van een halve eeuw geleden.

Om een beeld te schetsen van het paradigma van de jaren vijftig neem ik Gustave E. von Grunebaum (1909-1972) als voorbeeld. Na zijn studie oriëntalistiek in Wenen emigreerde hij in 1938 naar de Verenigde Staten waar hij een van de belangrijkste en invloedrijkste islamwetenschappers werd. Hij was een erudiet man met een brede belangstelling en publiceerde over klassieke Arabische en Perzische literatuur, middeleeuwse islamitische cultuurgeschiedenis en de contemporaine islamitische wereld. De manier waarop geleerden zoals Von Grunebaum naar de islamitische wereld keken is door de historicus Stephen Humphreys als volgt getypeerd:

'Western scholars could discuss Middle Easterners as if they were not in the same room, or at least could not understand what was being said about them.'¹

zig?

tuilen

uwe inzichten. Ten-
publieke debat over
nen. Ik zal betogen
n dat debat uitgaan
dingen als de islam-
ve eeuw geleden.

en van het paradigma
n ik Gustave E. von
voorbeeld. Na zijn
nen emigreerde hij
Staten waar hij een
oedriekste islamwe-
s een erudiet man
ng en publiceerde
n Perzische litera-
itische cultuurge-
raïne islamitische
leerden zoals Von
sche wereld keken
n Humphreys als

cuss Middle East-
the same room, or
d what was being

Die neerbuigende houding kwam voort uit het feit dat moslims (Arabieren, oosterlingen) als objecten van onderzoek en niet als gesprekspartners beschouwd werden. Von Grunebaum citeert in dit verband met instemming zijn collega Hamilton Gibb (1895-1971):²

'I have not yet seen a single book written by an Arab of any branch in any Western language that has made it possible for the Western student to understand the roots of Arab culture. More than that, I have not seen any book written in Arabic for Arabs themselves which has clearly analyzed what Arab culture means to Arabs.'³

Dergelijke uitingen geven blijk van een cultureel en wetenschappelijk kolonialisme: Arabieren (maar voor hetzelfde geld had Gibb het over moslims kunnen hebben) kunnen niet reflecteren op hun eigen cultuur en hebben westerse oriëntalistenvindsten nodig om dat voor hen te doen.

Von Grunebaums werk was erop gericht om de essentie van de islamitische beschaving en geschiedenis bloot te leggen. Die essentie, of het wezen van de islamitische cultuur, was volgens hem te vinden in de religieuze teksten. Voor Von Grunebaum was de islam als godsdienst het regulerende principe van maatschappij en cultuur. Hij zag allerlei patronen in de islamitische cultuur en geschiedenis en verklaarde die uit religieuze principes.

Twijfel en ongelooft

Neem de wetenschappelijke achterstand van de islamitische wereld.⁴ Deze verklaart von Grunebaum uit twee religieuze leerstellingen. De eerste is dat het hoogste doel van het leven van de moslim is om God te aanbidden en Zijn wet te gehoorzamen. Wetenschap is daaraan ondergeschikt en bestaat uit het bestuderen van de openbaringsteksten om Gods wil te achterhalen.

Andere wetenschappelijke activiteiten zijn verdacht want die kunnen tot twijfel en ongelooft leiden. Het doel van wetenschapsbeoefening is niet om nieuwe ontdekkingen te doen, maar om tot dieper inzicht te komen in wat al openbaar is. Dat geldt ook voor het onderwijs dat gericht moet zijn op het overdragen van bestaande kennis en niet op het stimuleren van nieuwe kennis en inzichten. Daarom bestaat er volgens Von Grunebaum in de moslimwereld geen idee van wetenschappelijke vooruitgang: verandering kan alleen gerechtvaardigd worden door haar te presenteren als een uiteindelijk bereikte correcte interpretatie van de openbaring.

Het tweede dogma dat Von Grunebaum ziet als oorzaak van de achterstand van de islam is de notie van Gods almacht. Volgens de meeste gezaghebbende moslimtheologen bestaan er geen natuurwetten: God schept oorzaak en gevolg afzonderlijk, maar doet dat doorgaans in dezelfde volgorde. Maar hij kan hier ook van afwijken en dan spreken we van een wonder. Natuurwetten zijn niet meer dan gewoontes van God, waaraan hij echter niet gehouden is. Een dergelijke opvatting staat, althans volgens Von Grunebaum, de beoefening en ontwikkeling van empirische wetenschap en het gebruik van objectieve wetenschappelijke methoden in de weg.

Ook de staatsvorm in de islamitische wereld leidt Von Grunebaum af van het dogma van Gods almacht. Het politiek absolutisme van de islamitische wereld, zo stelt hij, weerspiegelt het absolutisme in de verhouding tussen God en Zijn schepselen.⁵ De islamitische staat heeft als enige taak de toepassing van Gods wil mogelijk te maken, dat wil zeggen: ervoor te zorgen dat de sharia nageleefd wordt. Omdat de sharia de macht van de heerser nooit beperkt heeft is er geen ruimte voor constitutionalisme of volksvertegenwoordiging. De oosterse staat, stelt Von Grunebaum, kende niet het begrip burger. Daardoor is ook het idee van vooruitgang

	<p>Waar zijn we in godsnaam mee bezig? Over de loopgraven en de valkuilen van de islamwetenschap</p> <p>Afscheidscollege Ruud Peters</p>	<p>"De Nederlandse Islampolitiek is thans geschiedenis geworden. Het aantal Moslims onder de Nederlandse Kroon is gedaald van tegen de zeventig miljoen tot ongeveer zes en zestig duizend, verdeeld over Nieuw Guinea en Suriname. Wij moeten ons bezinnen op een nieuwe verhouding tot de wereld van de Islam ..."</p> <p>(Oratie, 1955)</p> <p>Prof. Dr. G.F. Pijper (1893-1988)</p> 																		
<p>...aangetrokken tot het ... beeld van de Arabische bedoeïen zoals ... in de ... film Lawrence of Arabia</p> 	<p>Waar ga ik het over hebben? Representaties van de islam</p> <ul style="list-style-type: none"> • Inleiding • De islamwetenschap rond 1950 • Het orientalisme-debat • Het Nederlandse islamdebat • Conclusies 	<p>Gustave von Grunebaum (1909-1972)</p> <p>"Mr. von Grunebaum explains this 'backwardness' by reference to the dominant world view of Muslim theology."</p> <p>(R. Redfield en M. Singer, Preface to von Grunebaum, <i>Essays</i>)</p>																		
<p>Kenmerken van de islam</p> <ul style="list-style-type: none"> • Plicht om God te aanbidden en sharia te gehoorzamen <ul style="list-style-type: none"> - Wetenschap gericht op inzicht in openbaring, niet op nieuwe kennis en vooruitgang • Gods almacht <ul style="list-style-type: none"> - Ontkenning van bestaan van natuurwetten, dus geen empirische wetenschap - Geen kritisch en objectief denken - Politiek absolutisme, geen democratie en vooruitgang 	<p>Sir Hamilton Gibb (1895-1971)</p> <p>"I have not seen any book written in Arabic for Arabs themselves which has clearly analyzed what Arab culture means to Arabs." (1942)</p> 	<p>Het orientalisme debat: Het begin</p> <ul style="list-style-type: none"> • Anouar Abdel-Malek (geb. 1923) <ul style="list-style-type: none"> - "L'orientalisme en crise" (1963) • Abdul Latif Tibawi (1910-1981) <ul style="list-style-type: none"> - "English speaking Orientalists (1964) • Abdallah Laroui (geb. 1933) <ul style="list-style-type: none"> - Remarques sur la méthode de G. von Grunebaum (1974) • <i>Review of Middle East Studies</i> (1975-1978) 																		
<p>Edward Said (1935-2003)</p> <p>"The Orient is an idea that has a history and a tradition of thought, imagery and vocabulary that have given it reality and presence in and for the West."</p> <p>(Orientalism, 1978)</p> 	<p>"Orientalism is ... a collective notion identifying 'us'. Europeans as against all 'those' non-Europeans and ... it can be argued that the major component in European culture is ... the idea of European identity as a superior one in comparison with all the non-European peoples and cultures."</p> 	<p>Het Nederlandse islamdebat</p> <p>Moral panic: -Angst voor het verlies van de Nederlandse identiteit en cultuur - Angst voor terroristisch geweld</p> 																		
 <p>Frits Bolkestein (links)</p>	<p>Bolkestein: geharnaste taal</p> <p>Het moge duidelijk zijn dat de Islam zich op het punt van de scheiding van kerk en staat moeilijk verhoudt met het westerse liberale en democratische gedachtegoed en met de Verlichting. Hier eindigt dus de dialoog en dient stelling te worden genomen. De hiervoor genoemde beginselen zijn niet onderhandelbaar. Daar kan niet mee gemarchandeerd worden. Ook niet een klein beetje. Deze overwegingen dienen te worden meegenomen in ons denken over het probleem van de integratie van immigranten in de Nederlandse samenleving.</p>	<p>Elke dag staan we, zeker sinds die donderdag bij heldere hemel, oog in oog met geweld uit naam van een geloof, uit naam van de Islam. Dat maakt onze wereld kleiner, verandert het gedroomde werelddorp in een belegerde stad. ... (Dat) maakt het steeds moeilijker ... om de gelovigen binnen onze grenzen niet als deel te zien van een wereldwijde geloofsgemeenschap die in een diepe crisis verkeert.</p> <p>Paul Scheffer Het onbhagen in de islam (2004)</p> 																		
<p>Het orientalisme van Bolkestein en Scheffer: Islam als de ontkenning van Europa</p> <table border="1"> <tr> <td>• Universele politieke principes</td> <td>Europa</td> <td>Islam</td> </tr> <tr> <td>• Scheiding van kerk en staat</td> <td>+</td> <td>-</td> </tr> <tr> <td>• Vrijheid van meningsuiting</td> <td>+</td> <td>-</td> </tr> <tr> <td>• Vredzaamheid</td> <td>+</td> <td>-</td> </tr> <tr> <td>• Verbod op discriminatie</td> <td>+</td> <td>-</td> </tr> <tr> <td>• Vredelievend</td> <td>+</td> <td>-</td> </tr> </table>	• Universele politieke principes	Europa	Islam	• Scheiding van kerk en staat	+	-	• Vrijheid van meningsuiting	+	-	• Vredzaamheid	+	-	• Verbod op discriminatie	+	-	• Vredelievend	+	-	<p>Islam volgens von Grunebaum</p> <ul style="list-style-type: none"> • Geen democratie (politiek absolutisme) • Geen notie van vooruitgang <ul style="list-style-type: none"> - In de politiek - In de wetenschap • Geen objectieve en rationele wetenschapsbeoefening 	
• Universele politieke principes	Europa	Islam																		
• Scheiding van kerk en staat	+	-																		
• Vrijheid van meningsuiting	+	-																		
• Vredzaamheid	+	-																		
• Verbod op discriminatie	+	-																		
• Vredelievend	+	-																		

afwezig, want vooruitgang is de geest van de hedendaagse democratie.⁶ Moderne moslims, stelt Von Grunebaum, weten nauwelijks iets over hun eigen beschaving. Dat komt enerzijds door het idee dat de islam de absolute waarheid belichaamt en anderzijds door het gebrekkige onderwijssysteem en het onvermogen om wetenschappelijke methoden te gebruiken. Een gevolg is dat de hedendaagse moslim zich niet objectief kan uitdrukken:

'It cannot be overemphasized that whatever the modern Near Easterner has to say about his own background and about the West is primarily a political judgment. His presentation is meant to influence rather than to describe... Pride and sensitivity not infrequently provide additional temptations to swerve toward semiconscious distortion of the facts. The limitations at present inherent in Muslim criticism of civilization do not, however, deprive this criticism of its significance. Not only does it make it possible to understand the cultural and political orientation of contemporary Islam; it also teaches us how we look when seen through Eastern eyes.'⁷

Kortom, de uitspraken van moslims hebben dus geen intrinsieke waarde, maar zijn alleen van belang voor oriëntalistena als bronnen voor de kennis van cultuur en politiek.

Kritiek

Ideeën zoals die van Von Grunebaum domineerden de islamwetenschap rond het midden van de vorige eeuw. Maar met de opkomst van het nationalisme in de islamitische wereld, de dekolonisatie en de toename van het aantal moslimse wetenschappers in het Westen nam de kritiek op de gevestigde islamwetenschap toe. Een belangrijke rol speelden daarbij Abdul Latif Tibawi, Anouar Abdel-Malek, Abdallah Laroui, en het

tijdschrift *Review of Middle East Studies* (1975-1978). Niet toevallig gaat het om vooral Arabisch-islamitische auteurs die in het Westen werkzaam zijn of daar hun opleiding hebben genoten.

In 1978 publiceert Edward Said (1935-2003) zijn geruchtmakende en invloedrijke boek *Orientalism*.⁸ Hij bouwt daarin voort op de kritiek van Abdel-Malek en Laroui, maar geeft daaraan een hechtere theoretische fundering door gebruik te maken van het begrip discours van Michel Foucault. Oriëntalisme is niet alleen een wetenschapsgebied, maar ook een manier van spreken en denken over 'het Oosten' (of de wereld van de islam) die geproduceerd en gereproduceerd werd en wordt, niet alleen door wetenschappers maar ook door bijvoorbeeld reizigers, journalisten, politici en koloniale ambtenaren.

Essentieel in dit vertoog is de aanname dat er een essentieel verschil bestaat tussen het Oosten en het Westen. Vanaf eind achttiende eeuw ontwikkelt zich het oriëntalisme als een institutie, een collectief project met als doel om met gezag het Oosten te beschrijven, daarover te spreken en te onderwijzen en uiteindelijk met behulp daarvan het Oosten te overheersen. Welke ideeën en meningen tot dit discours behoren en welke daarvan uitgesloten worden wordt bepaald door machtsverhoudingen. Het resultaat is dat het Oosten een idee wordt met een eigen geschiedenis, beelden en taalgebruik, een idee dat in het Westen bestaat, aan het Westen dienstbaar is, en niet veel raakvlakken meer heeft met de werkelijkheid buiten het Westen. Dit idee wordt geproduceerd en blijft in stand door de macht van het Westen over grote delen van de rest van de wereld. In het Westen werd kennis over de niet-westerse wereld verzameld om die te kunnen overheersen.

Tegelijkertijd fungeerde het oriëntalisme als collectief idee om de westerse overheersing te rechtvaardigen door het 'Oosten' als inferieur af

te schilderen. Dit werd vooral gedaan door de 'oosterling' (of moslim, of Arabier) eigenschappen toe te kennen die het tegengestelde waren van de eigenschappen die het Westen zag als oorzaken en uitingen van zijn eigen superioriteit. Door die eigenschappen voor te stellen als

Na *Orientalism* is het vakgebied blijvend veranderd

uitvloeisels van tamelijk constante factoren als ras, godsdienst of cultuur, ontstond een beeld van niet-westerse samenlevingen als ongedifferentieerd en tijdloos, gevangen in hun eigen essentie.

Orientalism maakte veel discussie los en werd ook fel bekritiseerd. Die kritiek kwam vooral van hen die volhielden dat de oriëntalistiek een objectieve en waarde vrije wetenschap is en die niets wilden weten van het idee dat de productie van kennis mede bepaald wordt door machtsverhoudingen en ideologie.⁹ Veel wetenschappers zagen het als een aanval op hun integriteit en intenties en niet in eerste instantie als een poging om de ideologische vooronderstellingen van het vakgebied duidelijk te maken.

Saids felle aanvallen op sommige contemporaine oriëntalisten maken dergelijke reacties ook wel begrijpelijk. Maar ondanks de op veel punten legitieme kritiek is het vakgebied blijvend veranderd. Vanzelfsprekend is niet iedereen binnen de islamwetenschap het geheel met Said eens. Maar er bestaat tegenwoordig wel een consensus dat grove generalisaties en stereotypingen over moslims en de islam niet wetenschappelijk zijn. Er zijn geen islamwetenschappers meer te vinden die, zoals Von Grunebaum,

uit de islamitische theologie de hele cultuur en het gedrag van moslims willen afleiden.

Culturele tegenstellingen

Toen ik ging studeren was de islam geen onderwerp van het publieke debat. Maar dat is veranderd als gevolg van de immigratie van grote groepen uit vooral Marokko en Turkije. Wat mij in dit verband interesseert is hoe de islam in dit debat gerepresenteerd wordt. Ik zal me daarbij niet laten leiden door extremistische islamofobe opvattingen, zoals die door Geert Wilders rondgebazuind worden, maar door Frits Bolkestein¹⁰ en Paul Scheffer¹¹, twee publicisten van een zekere intellectueel kaliber, die beiden ook bijzonder hoogleraar zijn of zijn geweest.

Beide auteurs meten de problemen die de komst van grote groepen moslims heeft veroorzaakt breed uit en leggen de nadruk op culturele tegenstellingen die zij vooral op het conto van de islam schrijven. Beiden zijn ook geneigd moslims voor te stellen als een groep die actief tracht de Nederlandse immateriële verworvenheden terug te draaien: 'In het openbare leven', stelt Scheffer, 'behoort geen plaats te zijn voor stromingen die de scheiding van kerk en staat en de gelijke rechten van vrouwen willen opheffen'.

Ook Bolkestein doet het voorkomen alsof moslims erop uit zijn om de westerse beschaving omver te werpen. Daarbij gaat hij er kennelijk vanuit dat moslims een politiek blok zullen vormen. Eind 2005 sprak hij zich uit tegen een gekozen burgemeester. Want, zo redeneerde hij, het is waarschijnlijk dat binnen afzienbare tijd moslims in de grote steden in de meerderheid zullen zijn en zij kunnen dan een moslimburgemeester op het pluche helpen.¹² De onuitgesproken gedachte is natuurlijk dat het dan niet lang meer duurt of de sharia wordt ingevoerd en dat dan iedere vrouw verplicht een hoofddoek moet dragen en overspeligen gestenigd zullen worden.

Bolkestein benadrukt de tegenstellingen tussen de Europese waarden en de islam. Hij betoogt in zijn in 1991 in Luzern voor de Liberale Internationale gehouden lezing dat de Europese beschaving wordt geschaagd door waarden van rationalisme, humanisme en christendom. Daar vloeien universeel geldige politieke principes voort, zoals de scheiding van kerk en staat, vrijheid van meningsuiting, verdraagzaamheid en het verbod op discriminatie. De islam, aldus Bolkestein, erkent deze principes niet. Hij noemt dan als voorbeelden de Rushdie-affaire en de behandeling van vrouwen. In latere publicaties voegde hij hier de discriminatie van homoseksuelen aan toe.¹³

Scheffer stelt dat er 'geweldige obstakels te overwinnen zijn, wil een min of meer vanzelfsprekende integratie van de islam mogelijk zijn en wil de religie zich inderdaad emanciperen uit de cultuur van de landen van herkomst'.¹⁴ Waaruit bestaan volgens hem die obstakels? Die blijken identiek te zijn aan de punten die

Frits Bolkestein doet het voorkomen alsof moslims er op uit zijn om de westerse beschaving omver te werpen

Bolkestein noemde, met één uitzondering: het feit dat de islam een religie van geweld is. 'Het onbehagen in de islam' verscheen namelijk na 11 september 2001, terwijl Bolkestein zijn lezing in 1991 hield.

De obstakels kunnen volgens Scheffer alleen overwonnen worden door een hervorming van de islam. Net zoals de traditie van de bijbelkritiek in het christendom zou er een vorm van korankritiek moeten ontstaan waardoor letterlijke interpretaties plaats maken voor symbolische. Daarbij moeten moslims open staan voor kritiek op de islam en die leren zien als

Paul Scheffer voorziet een langdurig conflict

een uitnodiging en niet als een afwijzing. Scheffer is overigens wel pessimistisch over de kans dat de islam zich zal hervormen. 'Zelfs bij de liberale hervormers', betoogt hij, 'is de gedachte van korankritiek eigenlijk nog steeds een brug te ver. Dat maakt de integratie van de islam in het Westen zo moeilijk'. Hij voorziet dus een langdurig conflict.

Tunnelvisie

Oriëntalistena zoals Von Grunebaum en publicisten zoals Scheffer en Bolkestein hanteren dezelfde uitgangspunten: ze proberen de werkelijkheid van moslims te verklaren uit de islam, alsof het denken en doen van moslims, anders dan dat van 'moderne mensen' geheel bepaald wordt door hun godsdienst. De tunnelvisie die daarvan het gevolg is wordt nog eens verder verengd doordat die godsdienst als homogeen en vrijwel onveranderlijk wordt voorgesteld. Daarbij worden moslims afgeschilderd alsof ze op allerlei punten inferieur zijn. Een dergelijke visie heeft het voordeel van de eenvoud en is ook emotioneel bevredigend. Wie wil er niet bij de winnende club horen? Dat kan ook verklaren

waarom deze visie hier zo populair is. De generaliserende oordelen waartoe deze visie leidt zijn natuurlijk altijd met voorbeelden te staven. Maar omdat ze geen rekening houden met de verscheidenheid binnen de islamitische wereld en zelfs niet pretenderen statistische waarheden te zijn, zeggen ze echter weinig over de werkelijkheid.

Toch bestaat het dominante discours over moslims in Nederland vooral uit dit soort generaliserende oordelen. De overeenkomsten tussen dit discours en dat van de oriëntalistiek van rond 1950 is niet toevallig. Er is een verbindende

Bernard Lewis is de verbindende schakel

schakel in de persoon van de Brits-Amerikaanse oriëntalist Bernard Lewis. Geboren in 1916 is hij van dezelfde generatie als Von Grunebaum en dat blijkt ook uit zijn opvattingen.

Nadat hij een aantal goed aangeschreven wetenschappelijke werken had gepubliceerd is hij op de populaire toer gegaan. Hij schrijft voortdurend boeken over de islam en het Midden-Oosten waarin hij de opvattingen die vijftig jaar geleden gangbaar waren nog eens herkaut. De laatste jaren waarschuwt Lewis regelmatig voor het gevaar van een islamitische machtsovername in Europa. Bolkestein en Scheffer citeren hem vaak.

Het Nederlandse discours over de islam heeft twee functies: uitsluiting en bevestiging van de eigen superioriteit. De inhoud van dit discours is niet toevallig; het is gerelateerd aan de waarden en cultuurelementen waaraan Nederlanders hun superioriteit ontleen. Van moslims wordt gezegd dat ze die kernwaarden en elementen nu juist missen. Dit betekent dat het beeld van moslims ook zal veranderen als de

ideeën veranderen over wat het Westen superieur maakt. Dat blijkt inderdaad het geval te zijn. Ik zal dat laten zien door kort de oordelen van Von Grunebaum te contrasteren met die van Bolkestein en Scheffer.

Waar ze het allemaal over eens zijn is dat de islam onverenigbaar is met democratie. Wanneer het om verdere karakterisering gaat, lopen hun wegen uiteen. Von Grunebaum benadrukt dat in de islam de waarde van vooruitgang geen rol speelt, iets wat zich uit in de politiek, in de wetenschap en in het onderwijs. En tenslotte stelt hij dat moslims geen objectieve en rationele wetenschap kunnen bedrijven. Dit alles staat haaks op de gangbare opvattingen in de Verenigde Staten van de jaren vijftig van de vorige eeuw, toen grote waarde werd gehecht aan niet alleen democratie en burgerzin, maar ook het idee van vooruitgang en vrije en rationele wetenschapsbeoefening.

Wat bij Von Grunebaum geheel ontbreekt is het idee dat de islam een gevaar vormt voor het Westen. Wanneer we kijken naar de manier waarop Bolkestein en Scheffer moslims beschrijven dan zie we dat er een verschuiving heeft plaatsgevonden ten opzichte van het Amerika van de jaren vijftig.

Democratie staat nog steeds centraal, maar daarnaast gaat het vooral om de scheiding van kerk en staat en het gelijkheidsprincipe met het daaraan gekoppelde verbod op discriminatie. Dat is het gevolg van specifiek Nederlandse (en deels ook West-Europese) ontwikkelingen: de snelle ontkerkelijking en ontzuiling en de emancipatie van vrouwen en homo's. Tenslotte schilderen beiden de islam als een bedreiging af, iets wat alles te maken heeft met de opkomst van het radicale islamisme en de gebeurtenissen van 11 september.

De ondertitel van dit artikel luidt: over de loopgraven en de valkuilen van de islamwetenschap. Dat is een wat complexe metafoor maar

wat het Westen superi-
lerdaad het geval te zijn.
of kort de oordelen van
ntrasteren met die van

l over eens zijn is dat de
met democratie. Wan-
rakterisering en gaat, lo-
. Von Grunebaum bena-
waarde van vooruitgang
zich uit in de politiek, in
t onderwijs. En tenslotte
geen objectieve en rati-
men bedrijven. Dit alles
gbare opvattingen in de
de jaren vijftig van de vo-
waarde werd gehecht aan
e en burgerzin, maar ook
gang en vrije en rationele
ng.

nebaum geheel ontbreekt
m een gevaar vormt voor
er we kijken naar de ma-
ein en Scheffer moslims
ve dat er een verschuiving
en ten opzichte van het
n vijftig.

nog steeds centraal, maar
ooral om de scheiding van
t gelijkheidsprincipe met
elde verbod op discrimina-
van specifiek Nederlandse
(Europese) ontwikkelingen:
lijking en ontzuiling en de
ouwen en homo's. Tenslotte
de islam als een bedreiging
aken heeft met de opkomst
nisme en de gebeurtenissen

an dit artikel luidt: over de
alkuilen van de islamweten-
at complexe metafoor maar

ik bedoel er het volgende mee. In de laatste
decennia van de vorige eeuw woedden er bin-
nen de islamwetenschap felle debatten tussen
twee groepen: aan de ene kant gevestigde ori-
entalisten die beweerden dat je zeer algemene
uitspraken kon doen over de islam en dat zulke
uitspraken objectief en waarde vrij waren, en aan
de andere kant degenen die stelling namen te-
gen generaliserende representaties en oog had-
den voor de politieke en ideologische context
waarin het vak beoefend werd.

Deze laatste groep heeft uiteindelijk de over-
hand gekregen. Zij hebben als het ware de loop-
graven van de eerste groep kunnen veroveren.
Maar hier en daar zijn nog wat strijders uit het
eerste kamp in de loopgraven achtergebleven.
Door hun simplistische en generaliserende ver-
klaringen oefenen ze grote aantrekkingskracht
uit op buitenstaanders die zich met de islam
bezig houden. Daarom zijn die loopgraven nu
valkuilen geworden.

*Ruud Peters is bijzonder hoogleraar recht
van de islam en het Midden-Oosten aan de
Universiteit van Amsterdam.*

1. R. Stephen Humphreys, 'The Historiography of the Modern Middle East: Transforming a Field of Study'. In *Middle East Historiographies: Narrating the Twentieth Century*. Israel Gershoni, Amy Singer en Y. Hakan Erdem (red.), Seattle, 2006. pag. 22.
2. G.E. von Grunebaum, *Islam: Essays in the Nature and Growth of a Cultural Tradition*, Londen, 1955, pag. 185, zie ook pag. 244.
3. Gibb in *The Near East: Problems and prospects*. Ph. W. Ireland (red.), Chicago 1942, pag. 60, geciteerd in von Grunebaum, *Islam*, pag. 185.
4. Dat de islamitische wereld tot de late Middeleeuwen een wetenschappelijke voorsprong had op het Westen verklaart

von Grunebaum als een resultaat van
Griekse invloed die echter nooit volledig
geïntegreerd kon worden omdat de islam
zich daartegen verzette.

5. Von Grunebaum, *Islam*, pag. 135.
6. Von Grunebaum, *Islam*, pag. 70.
7. Von Grunebaum, *Islam*, pag. 186. Het is typerend dat von Grunebaum, ondanks zijn pretentie van wetenschappelijke precisie, Middle Eastern, Muslim en Eastern vrijwel als synoniem gebruikt.
8. Edward W. Said, *Orientalism*, Londen, 1978.
9. Voor een aantal belangrijke bijdragen tot dit debat, zie Macfie, A.L. (red.), *Orientalism: A Reader*. Edinburgh, 2001.
10. F. Bolkestein, 'On the collapse of the Soviet Union', lezing tijdens een conferentie van de Liberale Internationale in Luzern, vrijdag 6 september 1991, www.liberal-international.org/contentFiles/files/Bolkestein%201991.pdf
11. De weergave van de ideeën van Scheffer berusten op 'Het multiculturele drama', *NRC Handelsblad*, 29 januari 2000; 'Het onbhagen in de islam', *Trouw*, 18 september 2004; en *Het land van aankomst*. Amsterdam, 2007. Hfst. VIII, 'Het verdeelde huis van de islam', pag. 341-398. De citaten komen uit 'Het onbhagen in de islam'.
12. *Het Parool*, 23 december 2005.
13. *NRC Handelsblad*, 20 mei 2000.
14. *NRC Handelsblad*, 20 mei 2000.